

О. СТЕПОВИЙ

З МИНУЛОГО

ОЛЕКСА СТЕПОВИЙ

З МИНУЛОГО

Художнє оформлення
Мирослава Григор'їва

Авгсбург 1946 рік

ПРОЛІСКИ.

Ранок . . . Розчинене вікно, свіжий вітер і веселий сміх дівчини: „Ха — ха — ха. А ви й досі пишете? А вже весна і проліски цвітуть“.

Вона стояла за вікном у білій сукні, на груди спущена коса, а в руках квіти — блакитні, ніжні, немов ті очі, що так весело дивилися на мене:

— Ось нате вам. Дивіться, які гарні.

І вона простягла мені проліски.

Так . . . то буди проліски. То були перші квіти нашої весни, такі веселі, такі ніжні . . . Я не забув їх. Я пам'ятаю їх, Маріє. Я завжди згадую той день. Тоді ласкаво гріло сонце, гуляв розніжений вітерець і над Бугом стояли тумани. А небо було голубе, голубе, і десь далеко синіли могили.

Тепер також весна. Світить сонце, повіяли теплі вітри, над Шпре піднялись тумани і також далеко синіють вежі напівзруйнованих фортець.

Де ти, Маріє? Кому несеш ти проліски тепер? Де чути дзвін твоїх розмов веселих?

Напевне ти сумна, моя дівчино? Ні, не сумуй, кріпись, терпи, Маріє, діждемося ми ще кращої весни. По-справжньому засяє сонце, всміхнеться небо синьо-голубе, стихнуть бурі над рідною хатою і згинуть залишки холодної зими. Ми зустрінемося знову, Маріє. Ти прийдеш тоді царівною до мене, веселою, ніжною, як перший промінь весняного ранку після темної, холодної зимової ночі.

Тоді знов принесеш мені проліски.

ЛІТНІЙ ВЕЧІР

Е Т Ю Д *

Пам'ятаю один літній вечір.

Сонце сідало за обрієм, подув вітерець і простяглися довгі тіні. Я йшов один, а навколо степ . . . степ . . . Шепталось колосся, червоніли лани, а з золотистого травостою визирили волошки, як сині вогники.

Переді мною довгий покручений шлях. Віп в'ється вужем, заповзає в балку, знову з'являється і знову зникає під чорною смугою лісу.

Спочатку ледве чутно, а потім дужче й дужче бадьорою мелодією дзвеніла над степом з дитинства улюблена моя пісня:

„А попід горою, яром долиною . . .“

Я зупинився, оглянувся навкруги. Де це?

Незабаром з-за лісу з'явився гурт жінок, і хустки, що здалека були подібні до білих голубів, мигтіли на їх головах.

Жінки наблизились, привітались і пішли далі. Я глянув їм услід, і щось болісне прокинулося в грудях.

* Написаний підчас німецької окупації на Україні.

— З чужої роботи йдуть, — думаю, — а коли вже своя буде?

Недовго я мріяв. Знову зустріч. Мій добрий знайомий, Степан Гуржій, ішов шляхом до села. Здалека я вже впізнав його латану свитку, старі полотняні штани і козацькі вуса.

— Колись добрий господар, а тепер . . . — подумав я. Гуржій наблизився.

Зупиняюсь. Тисну руку. Дивлюся в добрі, усміхнені очі.

— Далеко? — питаю.

— До хати. А ви ж куди проти ночі?

— В Степанівку, там справи маю.

— Е, які там справи. І охота вам. Ось я наробився, а що з того? — Він безнадійно махнув рукою.

І я зрозумів. Зрозумів, бо той рух, обличчя, очі — все виявляло його настрій, думки, бажання.

— Не наше, чуже . . . — промовив він.

Дивлюсь набік і бачу рідку, низеньку, ледве помітну від землі, пшеницю.

— От, колись хліба були. Хо, хо, хо. Залізе, було, чоловік, руку підійме — не видно. А тепер . . . — Він знову махнув рукою.

— Нічого. Треба терпінь та зусилля, і будуть знову золотіти поля.

— А будуть, напевне . . . — охоче погодився Гуржій.

Ми розійшлися. Я пішов назустріч вітрові. Навколо безмежний степ, залитий рожевим промінням. Свистить перепілка, стрибають коники. Я йшов, милувався вечором, а в голові дзвеніла бадьорість.

— А будуть, напевне . . .

На обрії синіла висока могила. Я глянув і згадав, як вчора розповідав про неї один уже старший чоловік із Степанівки. Він казав, що то дуже стара могила. Там поховані козаки ще за часів Хмельницького.

Тут під Вінницею 1651 року Іван Богун розбив гетьмана Каліновського, вкривши славою Україну. А біля тієї старої

греблі, що зветься „Червоною“ був великий бій. Козаки перемогли і далеко відігнали ворога, а поляглим братам шапками насипали високу могилу.

Бились колись наші прадіди. З сміхом зустрічали ворога, рідну землю боронили, на турка йшли, Крим воювали, визволяли з неволі братів, а тепер . . . така ганьба . . .

Іду далі. Підхожу до лісу . . . Мене огортає вечірня прохолода. Сутеніє. Тихо, тихо. Я звертаю вбік і прямую стежкою. Вона крутиться, звивається і веде в темну гущавину дерев. Іду лісом, відхиляю руками гілля, нехотя зриваю листя і милуюсь вечірньою тишею.

Але ось — несподівано переді мною могила. Я глянув і впізнав: ось цей дуб, на ньому вирізаний хрест. Він уже ледве помітний, зчорнів, заріс темнозеленим мохом. Я кілька разів бував тут, скидав капелюха, молився, мріяв, писав. Тут так спокійно. Цієї стежки, здається, люди не знають.

Найчастішим гостем тут — Марія. Вона гарна, ніжна. В неї сині замріяні очі, ясне чоло і довгі заплетені коси. Вона вміє любити свій край, своє село, кожен кущик, камінчик . . . Вона сюди приходить щовесни і, коли ніхто не бачить, сіє квіти.

Ось тут синій барвінок, любисток, чебрець. Все це в гущавині лісу виглядає і гарно і дивно. Це вона, це її щира, ніжна рука. Вона любить це місце і навчила любити мене. Це вона показала мені дуб, хрест, квіти. Вона розповіла мені, що тут похований український отаман Ляхевич — славний лицар.

Неначе й тепер брищить її голос. Я чую її ніжні слова. Вона каже:

— 1920 року він організував повстання. Під його керівництвом повстанці довго тримались. Був великий бій:

— Він загинув у бою?

— Ні, — продовжує Марія — бій вони виграли. Ворог відійшов до Вінниці, наші чекали підмоги і мали знову наступати.

— А що, хіба помер?

— Зрада, страшна ганебна зрада.

І Марія хвилюючись розповідає, як вороги золотом підкупили одного козака, як той зрадник довго пильнував Ляхеняча і, нарешті, підстерігши, вбив його під цим дубом та як потім гідно помстились козаки за свого отамана.

Я мовчав. Мені шкода було і отамана й Марії. Вона так любить його, з такою святістю пильнує могилу, з таким жалем згадує про нього, що я не стримався й запитав:

— А ви не родичка?

— Ні. А хіба тільки родичів шанують?

Мені соромно стало за мою недоречність і я знову замовк. Але чутлива дівчина помітила це. Вона підійшла до мене, нахилилась і піднесла зелений чебрець.

— Ви чуєте, як він гарно пахне?

— Чую.

— Візьміть його і збережіть, як згадку.

І я зберіг. Надовго зберіг у пам'яті і чебрець і той день. А тепер . . . тепер заблудився і потрапив сюди . . .

Скинув капелюха, перехрестився, зірвав синю квітку і поспішив, бо вже стемніло.

Коли повернувся додому, була ніч. Пахло метеолою, байдуже дивився згори місяць, в небі миготіли зірки, а навколо тихо, тихо.

У хату не пішов. Сів на призбі і тільки тепер відчув страшну втому. Але швидко забув про все. Як бджоли, як настирливі мухи роїлись в моїй голові думки і порушували спокій.

-- Чому? Чому ми терпимо наругу? . . . Чи ж ми не здібні?

І я уявив собі Україну вільну. Уявив нашого працюючого селянина на його власній землі. Він добрий господар. Він розуміє чар безкраїх степів, він розуміє красу пишної природи — шелест листя, спів вітру, погляд сонця, мрійність ночі, пестощі дощу . . . В нього щире й чутливе серце, але це ніколи не заважало йому боронити свій край.

. . . Так минуло багато часу. Сховався місяць, повіяв вітерець і гіллям зашумів вишневий сад. Я схаменувся, глянув на годинник — було далеко за північ.

З ЩОДЕННИКА.

Осінь вступає в свої права. Клен губить пожовкле листя і в цьому є своєрідна ніжність, краса й лірика.

* * *

Вчора я їздив за місто, був у лісі, там краще відчувається осінь — мій улюблений час.

І ось там в гушавині блідої зелені, над тихою лісовою річкою я бачив кущ червоної калини.

— Калино, моя мила дівчино, і ти тут...?

А вона мовчить і листям не шеберхне, спокійно дивиться на мене своїми ніжними червоними очима.

— Моя люба землячко, — казав я до неї, — яка ти гарна тут, як мило дивитись на тебе і спогади... спогади... спогади...

Я зірвав одну гілку червоних ягід, милувався нею, тулив до обличчя, мов губи коханої дівчини, грався, як дитя, і наспівував пісню:

Ой, у лузі та ще й при березі...

Коли раптом з-за кущів почулися важкі кроки. Я оглянувся. Позад мене стояв старий вусатий пімець у капелюсі з гусячим пером.

— Was machen Sie?¹ — Промовив він, виймаючи люльку з рота.

¹ Що ви тут робите?

— Ich spaziere hier,² — розгублено відповідаю.

Потім я йому розповів, що цей купц калини мені нагадує батьківщину, мій далекий Рідний Край — Україну.

На цей раз німець був людяний. Він усміхався, пхикнув локтюкою й привітно кивав головою.

Ми з ним так розмовляли, що я й не помітив, як підбігла до нас струнка синьоока дівчина й гукнула:

— Ich suche Sie. Ihre Frau sagte . . .³

Німець кивнув головою й пішов, а дівчина багалась, видно було, що вона не поспішала і хотіла зостатися.

— Ви не німка, я бачу? — питаюся.

— Ні, я українка.

— Українка? Як добре, а звідки ви?

— З Поділля.

— Та ви землячка моя. А як же ви зветесь?

— Оксана.

Вона стояла переді мною і якось не то весело, не то розгублено дивилася на мене; її сині усміхнені очі блищали, як вогники, а кругле, по-дитячому миле обличчя в ямкою на лівій щоці було таке привітне, що я довго не міг відірвати очей. Русяві, туго заплетені коси, вінцем облягали високе чоло, а біла суконка, як влита, обгортала гнучкий стан дівчини.

— Давно ж ви тут?

— Вже три роки, — відповіла Оксана.

— Як же вам ведеться?

— Та господар ще нічого, а вона — фурія.

Потім помовчала, чомусь засоромилась і тихо:

— А ви ж де живете?

— У місті.

— А чому ви тут?

— Тут краще, люблю дивитись на осінь.

² Я гуляю тут.

³ Я шукаю вас. Ваша жінка казала.

В цей час, ніби навмисне, подув вітер, захитав верховіттям і цілий жмут блідо-жовтого листя посипався на нас.

Оксана наставила руку, і один золотистий кленовий листок, легко танцюючи в повітрі, ліг на її мозолисту долоню.

— Я бачу: ви також любите осінь.

— Так, — відповіла Оксана, — але не дощову, не плаксиву, а таку, як сьогодні, з блідим сонцем і тихим шелестом.

— Ви тут часто буваєте? — спитався.

— Щонеділі пополудні, — відповіла дівчина. — Як тільки вправлюсь з роботою, так і біжу сюди. Сяду на отому пеньку і тут мені добре, добре.

— А чому саме тут?

— Так, у нас вдома . . . там, — вона кивнула головою на схід, — є такий самісінький купц калини в городі, і він мені нагадує . . .

Я помітив, як тінь смутку пробігла по її обличчі.

— Сядьмо, — просив я. Оксана згодилась, і ми посідали на старому трухлявому пеньку.

Спочатку говорили про калину, дерева, лісову річку, яка тут же, недалеко від нас, дзюрчала, обминаючи високу гранітну скелю. Потім перенеслися спогадами у далекий рідний край, і Оксана мені розповіла, як вона, виїжджаючи з дому, залишила самотньою стару матір і як тепер завжди думає про неї та чекає ті хвилини, щоб зустріти її, відчутти себе ще малою і так по-дитячому щиро розповісти все, все. Всі ті страждання, образи, повневір'яння під чужими стріхами і . . . „щоб мама пожаліли“.

Довго говорила Оксана. Ось уже й сонце низенько спустилось, потягло прохолодою і насупились сутінки.

А мені все ще не хотілось розлучатись, але вже був час. Вона встала і простягла мені руку.

— Мушу йти, — сказала.

— Я проведу вас, Оксаночко.

— Ні, не треба, бо як бауер побачить, то . . . — і не договорила, швиденько обернувшись, як злякана лань, побігла стежкою вгору.

* * *

На другу неділю пополудні я знову поїхав до лісу.

Оксани ще не було. Я сів на тому ж пеньку. Було тихо, тихо. Жовте листя відривалось від дерева і спокійно, без найменшого шелесту лягало на землю.

Я дістав книжку з кишені. Відкрив першу сторінку, але не читав. Щохвилини відривав очі й дивився на стежку, що вилялася з гори.

Пройшло багато часу. Кінчався день. Похиле проміння блілого сонця проникало крізь густе верховіття і впало на блискучі ягоди червоної калини.

Оксани все ще не було.

„Не прийде“, — подумав я і досадуючи пішов з лісу.

* * *

Мені пощастило. У вівторок велике свято. Я зможу поїхати до Оксани. А що як знову не вийде? Доведеться шукати в селі.

* * *

Сьогодні не працював. Свято. Зараз же після кави поїхав за місто. Вийшов на дорогу, звернув ліворуч і пішов в село.

Село невеличке. Декілька червоноверхих будиночків з цементовими гноярками поперед вікон.

Без особливих труднощів зустрів уже знайомого німця:

— *Oksana ist krank*⁴ — сказав він мені і зараз же провів вузькими дерев'яними сходами на горище. Там була маленька кімнатка українки — наймички. Німець показав рукою на двері й вернувся.

Я звійшов. Оксана лежала в ліжку і була бліда, бліда. Здавалось, що її тіло зовсім знекровлене.

— Що з вами, Оксаночко?

— Е, не питайте. Погано . . . помру, — з зусиллям відповіла дівчина.

— Боронь Боже, що ви кажете, Оксано? . . .

Але вона не відповідала, лише якимось загадково глянула на мене і я побачив, що вогники в її синіх очах вже погасли, якимось болісно скривились губи і щоки запалились. Вже не було видно тій милої ямки на лівій щоці, лиш зморшки під очима свідчили про велике страждання дівчини.

⁴ Оксана хора.

— Як прийдете ще раз, — сказала Оксана, — принесіть мені з лісу калини.

Я дивився на неї і не знав, що мені робити? Куди йти? Кого просити? Щоб урятувати це прекрасне створіння, цю ніжну, знедолену дівчину в далекій, сумній чужині.

* * *

Ця ніч була страшна. Десь між хмарами ревіли мотори і в густій темряві осінньої ночі, що хвилини схоплювались вогняні вихри і страшний гуркіт, подібний на грім, розлягався пад містом. Люди ховались у кам'яні нори і з жахом на очах перешіптувались:

— Бомбардують околиці.

* * *

Ці дні були для мене дуже тяжкі. Я не міг поїхати за місто і не знав, що діється з нею...

* * *

Сьогодні ранком, як тільки починався день, я вже був у селі. О, бодай не писати — там застав лише чорні руїни. Від обгорілих стін віяло пусткою, а з-під великих куп каміння сивою хмаринкою ще курився дим.

Незадовго довідався, що коли загуло на сполох, німці побігли ховатись до келеру, а про хвору українку-невільницю, забули.

Бомба вдарила в лівий кут, причільна стіна загорілась і булинок спалахнув.

Жіночий стогін почув якийсь „остовець“. Він кинувся в вогонь і виніс на руках поранену Оксану. Вона ще годину жила після того. А тепер... купка свіжої землі під старим крилатим кленом самотньо стоїть біля згарища. Я підійшов до нього, впав на коліна, помолився Всевишньому Богові, поцілував пучок червоної калини, що приніс у подарунок і поклав його на могилку Оксани.

— А ти ж хотіла пожалітись матері...

Був понурий день. Мрячило дощем. Останнє листя клена тихо падало на свіжу могилку мені дорогої, повік незабутньої дівчини.

СВЯТ-ВЕЧІР

Надворі була завірюха. „Бурун“, — казала наша господиня. За віком вив вітер і без міри велика маса снігу засипала низенькі будиночки, що були подібні до грибів.

Навколо чорнів понурий ліс, і все це густою сіткою огортала темна зимова ніч.

Все вже було готове і ми з Ярославною сиділи біля вікна й прислухалися до того дикого завивання природи.

Раптом заскрипіли ворота, загавкав пес і почулися важкі кроки.

Я побіг відчиняти.

То був наш єдиний земляк і приятель, Сергіїв. Він увійшов до хати в кожусі, в шапці, з кошиком в руках. Весь засніжений, але веселий і дотешний. Біля порогу скинув шапку, обтрусив сніг і, вдаючи з себе хлопчика, заговорив:

— Добрий вечір. З Святим Вечором будьте здорові! Просили тато й мама і я прошу на вечерю. На те, що Бог послав.

І поставив кошика на стіл.

За хвилину ми вже сідали до вечері.

— А мороза запрошувати не треба. Дуже вже він пам'ятокучив цього року, — жартував Сергійв.

— А вовка? — запитала Ярославна.

— Вовка також ні, бо нема в нас ні ягнят, ні телят, ані малих поросят, нема чого йому догоджати. Я ось з собою зайчика запросив.

Він витяг з кошика цілого, запеченого зайця і поставив на стіл. Всі вдоволено засміялись.

Мені, як „господареві“, довелося частувати гостей. Я поналивав чарки.

Сергійв встав, високо підняв чарку і тихим голосом сказав:

— Колись там, на тій омріяній землі, в затишній хаті, при мигтячому вогнику під образом Спасителя, за святочним столом на Свят-Вечір мені сказала мати: „Якщо Бог нас розлучить, то пам'ятай, синку, в цей вечір ми всі — одна сім'я. Наші-серця перемагають найміцніші кордони...“

— Так вип'ємо ж, друзі, за велику родину.

— Дай, Боже!

Блиснуло скло, і три порожні чарки стукнулись об стіл.

Так у глуху піч, за щільно затуленими вікнами, три чужинці по-своєму, як велить їх предковичий звичай, святкували традиційне й релігійне свято Свят-Вечора.

Страви були бідні, — лише одна пляшка вина, але я ніколи не забуду того вечора, як найкращого в моєму житті.

В кутку образок святого, тремтячий вогник лямпадки, застелений стіл білою скатеркою, на покуті „дідух“ та полумисок з кутею.

Все це надавало затишку й нагадувало далекий Гіддині Край... Україну.

